

ANCIENT COINAGE IN CENTRAL, EASTERN AND NORTHERN EUROPE PRIOR TO THE MIDDLE AGES – AN OVERVIEW

PIENIĄDZ ANTYCZNY NA TERENIE EUROPY ŚRODKOWEJ, WSCHODNIEJ I PÓŁNOCNEJ PRZED OKRESEM ŚREDNIOWIECZA – ZARYS PROBLEMU

Abstract: The chapter is focused on the subject of the pre-medieval influx and uses of ancient (i.e. Greek, Celtic and Roman) coins in Central, Eastern and Northern Europe an understanding of which is crucial for the study of their origin and uses in the the Middle Ages and the modern period. The oldest coins found in Central, Eastern and Northern Europe, i.e. in the territory of European Barbaricum, are Greek coins, but definitely the largest category of ancient coins found there are Roman Imperial denarii of the 1st and 2nd centuries AD. Given the sheer number of denarii brought in, and the size of the territory across which they spread, this was a phenomenon on a scale never observed before and thus in our study area, too. The presence in the finds of issues of other denominations (in gold, silver, or in copper and its alloys) and of other dates (till the 6th century AD) is much lower, but one cannot exclude a possibility of discovery of almost any kind of ancient coins in Central, Eastern and Northern Europe.

Key words: ancient coins, coins finds, Roman period, Migration period, Barbaricum

The research problem indicated in the title of this chapter is quite broad, similarly broad as the subject literature concerned with them.¹ In the present overview, I propose to focus only on the subject of the pre-medieval influx and uses of ancient

Abstrakt: Tematyka prezentowanego rozdziału skupia się na napływie i użytkowaniu monet antycznych (tj. greckich, celtyckich i rzymskich) w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej w okresie wcześniejszym niż średniowiecze, co jest kluczowe dla rozważań nad pochodzeniem i użytkowaniem tego typu monet w średniowieczu i okresie nowożytnym. Najstarsze monety znalezione w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej to monety greckie, jednak bezsprzecznie najliczniejszą kategorią tego typu zabytków odkrywanych na tym obszarze są rzymskie denary z okresu Cesarstwa datowane na I i II w. po Chr. Biorąc pod uwagę liczbę denarów, które napłynęły, i rozmiar terytorium, po którym się rozprzestrzeniły, było to zjawisko na skalę nieodnotowaną nigdy wcześniej i długo potem na interesującym nas obszarze. Obecność innych nominałów (w złocie, srebrze oraz miedzi i jej stopach) i monet inaczej datowanych (do VI w. po Chr.) jest poświadczona w mniejszej liczbie, jednak nie da się całkowicie wykluczyć możliwości odkrycia jakiegokolwiek typu monety antycznej w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej.

Słowa kluczowe: monety antyczne, znaleziska monet, okres rzymski, okres Wędrówek Ludów, Barbaricum

Problematyka wskazana w tytule rozdziału jest bardzo obszerna, podobnie jak obszerna jest literatura tematu dotycząca tej kwestii¹. W prezentowanym zarysie przedstawię jedynie te zagadnienia

¹ For his valuable comments and suggestions, particularly with regard to finds of ancient coins from Eastern Europe, my warm thanks go to Dr. Kyrylo Myzgin, University of Warsaw.

¹ Za cenne uwagi i wskazówki odnoszące się przede wszystkim do znalezisk monet antycznych z Europy Wschodniej serdecznie dziękuję dr. Kyryłowi Myzginowi z Uniwersytetu Warszawskiego.

(i.e. Greek, Celtic and Roman) coins in Central, Eastern and Northern Europe an understanding of which is crucial for the study of their origin and uses in the the Middle Ages and the modern period. Central, Eastern and Northern Europe are understood here as the territory of European Barbaricum (i.e. the region found in the two last centuries BC outside the borders of Celtic culture, and subsequently, outside the borders of the Roman Empire until the 4th and 5th centuries AD).² For the purpose of subsequent discussion, the study area corresponds approximately the area found east of the Rhine and north of the Danube, except for the lands that for nearly two centuries, until the second half of the 3rd century AD, formed an integral part of the Roman Empire: the so-called Agri Decumates between the Upper Rhine and the Danube, and the territory of the province of Dacia to the north of the Lower Danube. Eastern Europe is understood here as the region to the east of the south-eastern Baltic Sea coast, the upper and middle course of the Western Bug River and Eastern Carpathians, bounded to the east by the Don River; Northern Europe consists of the territory of the present-day Scandinavian states, while the term Central Europe here means the region between the Rhine and the upper and middle reaches of the Western Bug River.

Before we begin, a few obvious remarks of a general nature are necessary. Firstly, the geographic distribution of ancient coin finds in our study area is uneven. For example, from Bohemia, which has an area of c. 51,000 km², in late 2007 the record included not less than c. five thousand Greek, Roman and Early Byzantine coins.³ In the more northerly region of Silesia, with an area of 43,000 km², the record for the same year was no less than c. fourteen thousand Roman coins alone.⁴ Quite unexpectedly, from a region much more remote from the centres of Classical Greek and Roman civilization, i.e., the even more northerly Pomerania with an area of c. 62,000 km², the inventory for 2007 included no less than fourteen thousand Roman coins.⁵ Another, quite eloquent example is Denmark. The number of ancient coin finds recovered on the island of Bornholm, nearly 600 km² in area, is only a little less than the number retrieved in the rest of the country,⁶ an area of over 42,000 km². Secondly, in individual regions of barbarian Europe, finds of some coin categories are more frequent than others. For example,

odnoszące się do napływu i użytkowania monet antycznych na terenie Europy Środkowej, Wschodniej i Północnej przed okresem średniowiecza, które w mojej ocenie są istotne dla badań nad pochodzeniem i użytkowaniem tego pieniądza w średniowieczu i okresie nowożytnym. Przez pojęcie Europy Środkowej, Wschodniej i Północnej należy rozumieć obszar europejskiego Barbaricum, tj. tereny położone w ostatnich dwóch stuleciach przed Chr. poza granicami kultury celtyckiej, a następnie poza granicami Imperium Rzymskiego w pierwszych czterech–pięciu wiekach po Chr.² Upraszczając na potrzeby dalszych rozważań, będą to obszary na wschód od Renu i na północ od Dunaju, z wyłączeniem terenów stanowiących przez sto kilkadziesiąt lat, do 2. poł. III w. po Chr., integralne części Cesarstwa Rzymskiego: tzw. Agri Decumates między górnym Renem a Dunajem i obszaru prowincji Dacji na północ od dolnego Dunaju. W kolejnych partiach rozdziału pisząc o Europie Wschodniej, będę miał na myśli tereny na wschód od południowo-wschodnich brzegów Bałtyku, górnego i środkowego Bugu oraz Karpat Wschodnich i jednocześnie na zachód od Donu, o Europie Północnej – obecne państwa skandynawskie, a o Europie Środkowej – obszary pomiędzy Renem a górnym i środkowym Bugiem.

Na wstępie kilka oczywistych uwag natury ogólnej. Po pierwsze, rozrzut terytorialny znalezisk monet antycznych na interesującym nas obszarze nie jest równomierny. Dla przykładu z terenu Czech o powierzchni ok. 51 000 km², według stanu rejestracji na koniec 2007 r., odnotowano nie mniej niż ok. 5000 monet greckich, rzymskich i wczesnobizantyńskich³. Z położonego dalej na północ Śląska o powierzchni ok. 43 000 km², według stanu rejestracji na ten sam 2007 r., znamy nie mniej niż ok. 14 000 samych tylko monet rzymskich⁴. Natomiast z terenów znacznie dalszego antycznym ośrodkom cywilizacji greckiej i rzymskiej, położonego jeszcze dalej na północ, Pomorza o powierzchni ok. 62 000 km², według inwentarza z 2007 r., odnotowano nie mniej niż 14 000 monet rzymskich⁵. Innym, bardzo wymownym przykładem jest Dania. Ze znalezisk z Bornholmu o powierzchni prawie 600 km² pochodzi niewiele mniej, prawie tyle samo monet antycznych co z obszaru pozostałej części kraju⁶ o powierzchni ponad 42 000 km². Po drugie, w poszczególnych regionach barbarzyńskiej Europy jedne kategorie monet są znajdowane częściej niż inne. Na przykład na terenie obecnej Polski północno-wschodniej,

² Kaczanowski, Kozłowski 1998, pp. 213–214.

³ Militký 2013, p. 20.

⁴ Ciołek 2008, note on the back cover.

⁵ Ciołek 2007, note on the back cover.

⁶ Horsnæs 2010a, p. 433.

² Kaczanowski, Kozłowski 1998, s. 213–214.

³ Militký 2013, s. 20.

⁴ Ciołek 2008, notka na tylnej stronie okładki.

⁵ Ciołek 2007, notka na tylnej stronie okładki.

⁶ Horsnæs 2010a, s. 433.

in north-eastern Poland, western and central Lithuania, and the Kaliningrad Oblast of the Russian Federation, settled in the Roman period by Balt peoples, bronze denominations are the largest group of finds, mostly sestertii of the 2nd and 3rd century, with at the same time an almost complete absence of denarii of the same period. There is a different situation in other parts of present-day Poland, particularly in its central and southern regions, settled in the Roman period by the people of the archaeological Przeworsk culture, where there definitely is a domination of denarii of the 1st and 2nd centuries.⁷ There are therefore differences, at times substantial, between various regions of Barbaricum in the size of the coinage pool, and its denominational-chronological pattern. Perhaps to some extent this could be affected by the state of research, primarily of recording of coin finds, but there is no doubt that the phenomenon is largely a real one.

The oldest coins found in Central, Eastern and Northern Europe are Greek coins. The assemblage of these coin finds is relatively small, with a much lower growth rate observed over the recent decades than that of Roman coins. Because of this, the monograph written in 1989 by Mariusz Mielczarek remains largely up to date,⁸ particularly if complemented by the 2008 publication of this author updating the earlier findings⁹ and with further reports about finds from Eastern Europe.¹⁰ New material which substantially adjusts earlier views about the circumstances of the influx and use of Greek coinage comes for the most part from finds of Greek coins from Celtic contexts, in open settlements and oppida of Central Europe.¹¹ Drawing on the conclusions of M. Mielczarek,¹² the pool of these coins from Central, Eastern and Northern European finds falls into a several assemblages of coins with a similar provenance and time of issue. One of these groups comprises 5th–3rd century BC silver and bronze coins issued in Italy and on the island of Sicily.¹³ Another assemblage are Northern African silver and bronzes of the 4th–1st centuries BC, including coins of Punic, Numidian and Ptolemaic mints.¹⁴ Other than that, the area addressed in our study has yielded a sizeable assemblage of gold silver and bronze Macedonian coins, mostly of the 4th century BC, issued by Philip II

zachodniej i środkowej Litwy oraz Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej, zajmowanych w okresie rzymskim przez ludność bałtyjską, w znaleziskach dominują monety brązowe, przede wszystkim sestertie z II–III w., przy jednoczesnym prawie całkowitym braku denarów z tego samego okresu. Natomiast na innych obszarach współczesnej Polski, w tym m.in. w centralnej i południowej części kraju zasiedlanych w okresie rzymskim przez ludność kultury przeworskiej, w znaleziskach wyraźnie dominują denary z I–II w.⁷ Tak więc regiony Barbaricum różnią się między sobą, czasami znacznie, pod względem nasycenia znaleziskami i pod kątem struktury nominałowo-chronologicznej monet ze znalezisk. Być może w pewnym zakresie wynika to ze stanu badań, w tym przede wszystkim rejestracji znalezisk. Nie ma jednak wątpliwości, że opisane zjawisko posiada w znacznej mierze charakter obiektywny.

Najstarsze monety znajdujące się w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej to monety greckie. Jest ich stosunkowo niewiele, a materiał znaleziskowy przyrasta w ostatnich dekadach w zauważalnie wolniejszym tempie niż w przypadku monet rzymskich. Z tego względu niewiele straciła na aktualności monografia Mariusza Mielczarka z 1989 r.,⁸ szczególnie jeśli wziąć pod uwagę uaktualniającą wcześniejsze ustalenia publikację tego samego autora z 2008 r.,⁹ oraz kolejne dane o znaleziskach z Europy Wschodniej¹⁰. Nowe materiały w istotny sposób korygujące wcześniejsze poglądy na temat okoliczności napływu i użytkowania pieniądza greckiego dotyczą przede wszystkim znalezisk w kontekstach celtyckich, na terenie osad i oppidów w Europie Środkowej¹¹. Dla terenów Europy Środkowej, Wschodniej i Północnej, bazując na ustaleniach M. Mielczarka¹², można wyróżnić kilka grup monet cechujących się zbliżonym miejscem i zbliżoną chronologią emisji. Jedną z takich grup są monety emitowane w V–III w. przed Chr. w srebrze i w brązie w Italii oraz na Sycylii¹³. Inną grupę tworzą srebrne i brązowe monety północno-afrykańskie z IV–I w. przed Chr., w tym emisje punickie, numidyjskie i ptolemejskie¹⁴. Na interesującym nas obszarze odnotowano ponadto całkiem liczną grupę złotych, srebrnych i brązowych monet macedońskich, przede wszystkim z IV w. przed Chr., z emisji Filipa II i Aleksandra III Wielkiego¹⁵.

⁷ Bursche 2004, pp. 195–195; Bursche 2006, pp. 221–222.

⁸ Mielczarek 1989, *passim*.

⁹ Mielczarek 2008, pp. 11–22.

¹⁰ Beydin, Grigor'yants 2010, pp. 156–165.

¹¹ Čižmář, Kolníková, Noeske 2008, pp. 663–690; Militký 2013, pp. 43–46; Rudnicki 2014, pp. 32–52.

¹² Cf. Mielczarek 1989, pp. 7–116; Mielczarek 2008, pp. 12–22.

¹³ Mielczarek 2008, pp. 14–16.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 16–18.

⁷ Bursche 2004, s. 195–195; Bursche 2006, s. 221–222.

⁸ Mielczarek 1989, *passim*.

⁹ Mielczarek 2008, s. 11–22.

¹⁰ Beydin, Grigor'yants 2010, s. 156–165.

¹¹ Čižmář, Kolníková, Noeske 2008, s. 663–690; Militký 2013, s. 43–46; Rudnicki 2014, s. 32–52.

¹² Por. Mielczarek 1989, s. 7–116; Mielczarek 2008, s. 12–22.

¹³ Mielczarek 2008, s. 14–16.

¹⁴ *Ibidem*, s. 16–18.

¹⁵ Mielczarek 1989, s. 35–52; Mielczarek 2008, s. 20–21.

and Alexander III the Great.¹⁵ These coins would have been minted for an extended period after the death of these rulers, which makes the 4th-century attribution of these specimens open to doubt. They could represent later issues (posthumous rather than lifetime issues). It is also notable that these coins served as a prototype for numerous imitations. This applies also to the variously barbarized coins issued in Europe by Celts and other barbarian peoples,¹⁶ something that is addressed later on in this chapter. The next relatively large group of coins from central and eastern parts of Europe are tetradrachms of Thasos of the late 2nd century BC and their imitations,¹⁷ and also, some coins from Thrace.¹⁸ Finds of 5th-1st BC century coins of Greek cities on the Black Sea coast, including the northern part of Asia Minor, fall into a straightforward pattern – the smaller the distance from the Black Sea, the greater the number of their finds, the farther to the north-west, the smaller the number of these finds.¹⁹ Other Greek coins found in Central and Eastern Europe are coins from Greece proper and from centres on the Aegean Sea,²⁰ from eastern regions of the Hellenistic world, including the issues of the Seleucids.²¹ Finally, a fairly large group includes coins of Dyrrachium and Apollonia on the Illyrian coast.²²

It is important to note that finds of Greek coins from before the turn of the era are rare in Central, Eastern and Northern Europe and mostly turn up singly or as part of small groups. They show a substantial variation in their mints and date of issue. This makes the discovery of any Greek coin in our region not entirely unfeasible, although obviously much more likely here is the discovery here of e.g. of a Macedonian coin of Philip II or Alexander III than the discovery of an ancient Persian coin, although some rare specimens of these have surfaced as well.²³ Larger assemblages of Greek coins, ranging from a dozen or so to as many as a few dozen, have been recorded in Central Europe only in settlement sites associated with the Celts,²⁴ for example, at Němčice in Moravia discussed below. In Northern Europe, finds of these coins are almost never recorded, apart from Denmark where twenty or so specimens have come to light, some of them

Monety te były wybijane przez długi okres po śmierci tych władców, w związku z czym nie ma pewności, czy egzemplarze ze znalezisk zostały określone jako IV-wieczne prawidłowo, czy też były to egzemplarze bite później. Należy również brać pod uwagę, że monety te były pierwowzorem dla licznych naśladownictw. Dotyczy to także monet o mniejszym lub większym stopniu barbaryzacji emitowanych przez Celtów i inne barbarzyńskie ludy w Europie¹⁶, do czego jeszcze powrócę w dalszych partiach rozdziału. Kolejną grupą monet stosunkowo często znajdowanych w środkowej i wschodniej części Europy są tetradrachmy Thasos z końca II w. przed Chr. i ich naśladownictwa¹⁷, a także inne monety z terenu Tracji¹⁸. Jeśli chodzi o znaleziska monet z V-I w. przed Chr. pochodzących z ośrodków greckich położonych nad Morzem Czarnym, w tym w północnej części Azji Mniejszej, można zaobserwować prostą prawidłowość – im bliżej Morza Czarnego, tym więcej znalezisk, im dalej na północny zachód, tym znalezisk jest mniej¹⁹. Inne monety greckie znajdowane w Europie Środkowej i Wschodniej to monety z Grecji właściwej i znad Morza Egejskiego²⁰ oraz emisje ze wschodniej części świata hellenistycznego, w tym monety Seleukidów²¹. Ponadto wśród znalezisk można wyróżnić całkiem liczne monety z Dyrrachium i Apolonii na wybrzeżu iliryskim²².

Warto podkreślić, że monety greckie sprzed przełomu ery stanowią w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej rzadkie znalezisko i zwykle są odkrywane pojedynczo lub w niewielkich zespołach. Są one bardzo zróżnicowane pod względem mennic i chronologii emisji. Z tego względu nie można całkiem wykluczyć znalezienia na interesującym nas obszarze jakiegokolwiek monety greckiej, choć oczywiście odkrycie tutaj dla przykładu monety macedońskiej Filipa II lub Aleksandra III jest znacznie bardziej prawdopodobne niż znalezienie antycznej monety perskiej – nawet jeśli i takie się tu bardzo sporadycznie trafiają²³. Liczniejsze zespoły monet greckich – po kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt sztuk – zarejestrowano jedynie na stanowiskach osadniczych łączonych z Celtami w Europie Środkowej²⁴, jak opisane nieco niżej Němčice na Morawach. W Europie Północnej monety takie prawie w ogóle nie występują, poza

¹⁵ Mielczarek 1989, pp. 35–52; Mielczarek 2008, pp. 20–21.

¹⁶ Woźniak 1984, pp. 24–25; Mielczarek 1989, pp. 46–47.

¹⁷ Mielczarek 2008, pp. 20–21.

¹⁸ Mielczarek 1989, pp. 52–57.

¹⁹ Ibidem, pp. 65–81; Mielczarek 2008, p. 21.

²⁰ Mielczarek 1989, pp. 58–63.

²¹ Ibidem, pp. 83–101.

²² Ibidem, pp. 63–65.

²³ Ibidem, pp. 81–82.

²⁴ Čižmář, Kolníková, Noeske 2008, pp. 663–690; Militký 2013, pp. 43–46; Rudnicki 2014, pp. 32–52.

¹⁶ Woźniak 1984, s. 24–25; Mielczarek 1989, s. 46–47.

¹⁷ Mielczarek 2008, s. 20–21.

¹⁸ Mielczarek 1989, s. 52–57.

¹⁹ Ibidem, s. 65–81; Mielczarek 2008, s. 21.

²⁰ Mielczarek 1989, s. 58–63.

²¹ Ibidem, s. 83–101.

²² Ibidem, s. 63–65.

²³ Ibidem, s. 81–82.

²⁴ Čižmář, Kolníková, Noeske 2008, s. 663–690; Militký 2013, s. 43–46; Rudnicki 2014, s. 32–52.

definitely unreliable as genuine ancient imports.²⁵ We have to agree with M. Mielczarek that a major role in the process of the influx of Greek coins to Central, Eastern and Northern Europe was played by Celts and Geto-Dacians.²⁶ Additionally, in the context of the influx of coins from mints operating on the Black Sea, we have to take into account the activity of the Greeks from the Black Sea colonies and the involvement of Scythians and Sarmatians.²⁷ One thing is certain – in our study area we cannot examine Greek coin finds separately from finds of coins, including sizable hoards, attributed to various barbarian peoples, in the first place of the Celts and the Geto-Dacians.²⁸

Celtic coins, minted by many centres, from the Iberian Peninsula to the mouth of the Danube, and from Northern Italy to Britain, vary greatly in terms of their denominations and typology. They include gold, silver, bronze and potin issues (the latter an alloy of copper with a minor amount of silver) dated to between the late 4th century BC and 1st century AD.²⁹ Celtic coins from western European mints turn up sporadically in the coinage pool from Central, Northern, and Eastern Europe.³⁰ However, more relevant for our discussion of the occurrence of Celtic coin finds in our study is the nature of the coinage issued in the region bordering on the Danube. In the western zone of this area (encompassing Bohemia, Moravia, present-day southern Germany and parts of Austria), the earliest coins issued by Celtic mints were modelled on the gold Macedonian issues of Alexander III. By contrast, Celts living in a zone more to the east (in what today is Romania, Slovakia, Hungary and southern Austria), based their earliest coinage on other Macedonian silver coins, of Philip II in particular.³¹ In the eastern peripheral area of the Celtic world, the Lower Danube region in particular, a more conclusive attribution of individual issues to Celtic, Geto-Dacians, or possibly still other groups of barbarian peoples is difficult.³²

The coinage activity pursued within the “gold belt” in Bohemia and Moravia has been linked with much confidence with the Celtic

Danią, gdzie odnotowano zaledwie ok. dwudziestu sztuk, z których niektóre trzeba traktować jako znaleziska niepewne²⁵. Należy się zgodzić z M. Mielczarkiem, że główną rolę w procesie napływu monet greckich do Europy Środkowej, Wschodniej i Północnej odgrywali Celtowie i Geto-Dakowie²⁶. Ponadto w kontekście napływu monet z mennic umiejscowionych nad Morzem Czarnym musimy liczyć się z aktywnością Greków z tamtejszych kolonii oraz pośrednictwem Scytów i Sarmatów²⁷. Co do jednego nie można mieć wątpliwości: na interesującym nas obszarze nie da się rozpatrywać znalezisk monet greckich w oderwaniu od znalezisk, w tym całkiem okazałych skarbów, monet plemion barbarzyńskich, przede wszystkim Celtów i Geto-Daków²⁸.

Monety celtyckie, powstające w wielu ośrodkach mennicznych od Półwyspu Iberyjskiego po ujście Dunaju i od północnej Italii po Brytanię, były bardzo zróżnicowane pod kątem nominalnym i typologicznym. Są to emisje złote, srebrne, brązowe oraz potynowe (stop miedzi z bardzo małą domieszką srebra) datowane na okres pomiędzy końcem IV w. przed Chr. a I w. po Chr.²⁹ Monety celtyckie z mennic zachodnioeuropejskich trafiają się sporadycznie w znaleziskach z Europy Środkowej, Północnej, a nawet Wschodniej³⁰. Jednak z punktu widzenia problematyki występowania pieniądza celtyckiego na interesującym nas obszarze najistotniejsze są kwestie związane z mennictwem w regionach położonych wzdłuż Dunaju. Zachodnia strefa w ramach tego regionu, tereny Czech, Moraw, obecnych południowych Niemiec oraz części Austrii, u swoich początków charakteryzowała się emisjami wzorowanymi na złotych monetach macedońskich Aleksandra III. Natomiast Celtowie ze strefy położonej bardziej na wschód, z terenów obecnej Rumunii, Słowacji, Węgier i południowej Austrii, początki swojego mennictwa oparli o srebrne monety macedońskie, zwłaszcza Filipa II³¹. Na wschodnich rubieżach świata celtyckiego, szczególnie w regionie dolnego Dunaju, nie jest łatwo stwierdzić z całą pewnością, które emisje należy przypisać Celtom, a które Geto-Dakom bądź jeszcze innym ludom barbarzyńskim³².

²⁵ I would like to thank Dr. Helle W. Horsnæs for this personal communication.

²⁶ Mielczarek 2008, pp. 12–21.

²⁷ Mielczarek 1989, pp. 65–81; Mielczarek 2008, p. 21.

²⁸ The passage on Celtic and Geto-Dacian coins largely duplicates the text published in my 2016 monograph (Dymowski 2016, pp. 50–53).

²⁹ Kos, Wigg 2002, pp. 364–372.

³⁰ See e.g. Kolníková 2007, pp. 27–28; Bochnak 2010, p. 396; Gorbal’ 2014, p. 11.

³¹ Woźniak 1984, pp. 24–25; Kos, Wigg 2002, pp. 366–367.

³² Woźniak 1984, p. 24; Kos, Wigg 2002, pp. 365–369.

²⁵ Informacja ustna od dr Helle W. Horsnæs, za którą bardzo dziękuję.

²⁶ Mielczarek 2008, s. 12–21.

²⁷ Mielczarek 1989, s. 65–81; Mielczarek 2008, s. 21.

²⁸ Fragment dotyczący monet celtyckich i geto-dackich w znacznej mierze powiela analogiczny fragment opublikowany w mojej monografii z 2016 r. (Dymowski 2016, s. 50–53).

²⁹ Kos, Wigg 2002, s. 364–372.

³⁰ Zob. np. Kolníková 2007, s. 27–28; Bochnak 2010, s. 396; Gorbal’ 2014, s. 11.

³¹ Woźniak 1984, s. 24–25; Kos, Wigg 2002, s. 366–367.

³² Woźniak 1984, s. 24; Kos, Wigg 2002, s. 365–369.

tribe of the Boii.³³ In its older phase, mid-3rd to c. mid-2nd century BC or a little later, the Celts minted gold staters and fractions, as well as silver coins.³⁴ Such coins were struck e.g., in the major Celtic centre at Nĕmčice in Moravia, in similar settlements at Roseldorf in northern Austria³⁵ and, according to Marcin Rudnicki, at Nowa Cerekwia in the Celtic settlement enclave in Upper Silesia in southern Poland.³⁶ The Roseldorf-Nĕmčice-Nowa Cerekwia horizon of monetary finds attributed to the Boii includes, alongside numerous Celtic coins, also Greek and Roman Republican ones. During the same period in Bohemia, coins were being minted along models drawn from the main current of the Roseldorf-Nĕmčice-Nowa Cerekwia horizon³⁷. The later phase of the coinage activity (referred to as the oppidum period, from the end of the older phase until the 2nd half of the 1st century BC) sees the Boii in Bohemia, Moravia, and additionally, also in western Slovakia, continuing to issue gold coins within a complex system of denominations based on the stater, and some small silver coins as well.³⁸ The latest gold coins of the Boii resemble a shell in their form and have been described as ‘Muschel Staters’.³⁹ The last outstanding element of the Boii coinage activity are gold and silver coins, including some impressive tetradrachms⁴⁰ with designs drawn from Roman Republican denarii and Latin alphabet inscriptions, e.g., the legend BIATEC, minted from the late 2nd century until around 40 BC in the oppidum in Bratislava, in south-western Slovakia.⁴¹ Within the same later phase, mints turning out gold coins aligned with the Boii coinage system were in operation also in areas found to the north of the Carpathian and the Sudetes, in what today is southern and central Poland.⁴² According to M. Rudnicki, some of these mints could have functioned until the beginning of 1st century AD.⁴³ In the “silver belt” identified in Slovakia, starting from the 2nd half of the 3rd century BC, the Celts were minting silver coins modelled on the Macedonian tetradrachms of Philip II.⁴⁴ In this region, the Celtic coinage was

Mennictwo w ramach „złotej” strefy w Czechach i na Morawach dość jednoznacznie łączone jest z Bojami³³. W ramach fazy starszej, od połowy III w. do ok. połowy II w. przed Chr. lub nieco później, Celtowie bili tam złote statery i jego frakcje, a także monety srebrne³⁴. Monety te wybijane były m.in. na terenie znaczącego celtyckiego ośrodka w morawskich Nĕmčicach, a także na podobnych osadach w Roseldorf w północnej Austrii³⁵ i, jak sądzi Marcin Rudnicki, w Nowej Cerekwi na terenie celtyckiej enklawy osadniczej na Górnym Śląsku³⁶. Horyzont znalezisk monetarnych Roseldorf-Nĕmčice-Nowa Cerekwia obok licznych monet celtyckich obejmuje również monety greckie i rzymskie z okresu Republiki. W tym samym czasie na terenie Czech rozwijało się lokalne mennictwo, w ramach którego wybijano monety według wzorców zaczerpniętych z głównego nurtu bojskiego horyzontu Roseldorf-Nĕmčice-Nowa Cerekwia³⁷. W ramach fazy młodszej (tzw. okres oppidalny, od końca fazy starszej do 2. poł. I w. przed Chr.) Bojowie z terenu Czech, Moraw a dodatkowo także zachodniej Słowacji w dalszym ciągu emitowali monety złote o rozbudowanym systemie nominałów opartym na staterze i niewielkie monety srebrne³⁸. Najmłodsze złote monety bojskie przypominają formą muszlę i z tego względu są określane jako statery muszlowe³⁹. Ostatni mocny akord mennictwa bojskiego to monety złote i srebrne, w tym okazałe tetradrachmy⁴⁰ z przedstawieniami zaczerpniętymi z rzymskich denarów republikańskich i z napisami w alfabecie łacińskim, m.in. z inskrypcją BIATEC, bite od końca II w. do ok. 40 r. przed Chr. na oppidum w Bratysławie, w południowo-zachodniej Słowacji⁴¹. W ramach młodszej fazy mennice wybijające monety złote według bojskiego systemu monetarnego funkcjonowały również na obszarach położonych na północ od Karpat i Sudetów, na terenie dzisiejszej południowej i centralnej Polski⁴². Według M. Rudnickiego niektóre z tych mennic mogły funkcjonować do początków I w. po Chr.⁴³ W ramach strefy „srebrnej”, na terenie Słowacji Celtowie bili srebrne monety wzorowane na tetradrachmach

³³ Militký 2015b, pp. 78–83.

³⁴ Čižmář, Kolníková, Noeske 2008, pp. 667–668; Militký 2015a, pp. 37–40.

³⁵ Kolníková 2012, p. 33.

³⁶ Rudnicki 2014, p. 49.

³⁷ Militký 2015a, pp. 39–40; Militký 2015b, pp. 83–85.

³⁸ Militký 2015b, pp. 87–95.

³⁹ Militký 2015a, pp. 43–118.

⁴⁰ Some researchers have described these coins as hexadrachms; Militký 2015b, pp. 97–99.

⁴¹ Kolníková 2013, pp. 10–11; Kolníková 2014, pp. 124–126.

⁴² Rudnicki, Ziąbka 2010, pp. 19–20; Rudnicki 2011, p. 117; Rudnicki 2012a, pp. 182–184; Rudnicki 2012b, p. 66; Rudnicki 2012c, pp. 41–49.

⁴³ Rudnicki 2012b, pp. 58–59; Rudnicki 2012c, p. 39.

⁴⁴ Kolníková 2013, p. 8.

³³ Militký 2015b, s. 78–83.

³⁴ Čižmář, Kolníková, Noeske 2008, s. 667–668; Militký 2015a, s. 37–40.

³⁵ Kolníková 2012, s. 33.

³⁶ Rudnicki 2014, s. 49.

³⁷ Militký 2015a, s. 39–40; Militký 2015b, s. 83–85.

³⁸ Militký 2015b, s. 87–95.

³⁹ Militký 2015a, s. 43–118.

⁴⁰ Niektórzy badacze opisują te monety jako heksadrachmy; Militký 2015b, s. 97–99.

⁴¹ Kolníková 2013, s. 10–11; Kolníková 2014, s. 124–126.

⁴² Rudnicki, Ziąbka 2010, s. 19–20; Rudnicki 2011, s. 117; Rudnicki 2012a, s. 182–184; Rudnicki 2012b, s. 66; Rudnicki 2012c, s. 41–49.

⁴³ Rudnicki 2012b, s. 58–59; Rudnicki 2012c, p. 39.

predominantly silver, although gold coins were also issued.⁴⁵ During the later phase, gold and copper coins were minted by, for example, the groups represented archaeologically by the Púchov culture.⁴⁶ During both the older and the later phase, coinage was also issued by the mixed Daco-Celtic groups in eastern Slovakia, who issued small silver coins known as the Zemplin type.⁴⁷

More to the south and south-east, roughly in the territory of present-day Romania, was the homeland of the Geto-Dacians. According to Constantin Preda, the so-called Geto-Dacian coins, modelled mostly on the tetradrachms of Philip II, fall into two phases of coinage activity: phase one from c. 250 until c. 150 BC, and phase two, which lasted until c. 70 BC. The attribution of particular Geto-Dacian coin types to particular Geto-Dacian (Dacian) tribes is not wholly clear. Moreover, some issues, particularly from phase one, may have been minted by the Celts, by mixed Daco-Celtic groups, or equally well by the Germanic (or Germano-Celtic) Bastarnae then settled in the territory of present-day Moldova and Bessarabia.⁴⁸ Geto-Dacian coins, from both the first and the second phase of the coinage activity, have been discovered not only in the territory occupied by the Celts immediately to the south of the Sudetes and the Carpathians,⁴⁹ but also (in a much small number), to the north of these two mountain ranges, in Poland,⁵⁰ particularly its south-eastern region, and in western Ukraine.⁵¹ At the end of the second phase of coinage activity, the Geto-Dacians (Dacians) started a large-scale production of imitations and copies of Roman Republican denarii⁵² of which a large number would continue in circulation in Dacia alongside the official Republican denarii until the Roman conquest at the beginning of the 2nd century AD.⁵³ To date, the most northerly of the recorded possible mints responsible for the issue of the imitative denarii would be Mala Kopanya in the Zakarpattia Oblast of Ukraine. The local settlement complex dated to the 1st century of our era includes a fortified settlement, presumably with a mixed Daco-Celtic population.⁵⁴

mecedońskich Filipa II od 2. poł. III w.⁴⁴ W mennictwie Celtów z tego obszaru dominowało srebro, choć emitowali oni również monety złote⁴⁵. W fazie młodszej dla przykładu monety złote i miedziane bili przedstawiciele kultury puchowskiej⁴⁶. Działalność menniczą w fazie starszej i młodszej prowadziła również mieszana ludność dacko-celtycka na wschodzie Słowacji, gdzie wybijano drobne monety srebrne, tzw. typu Zemplin⁴⁷.

Dalej na południe i południowy wschód, w przybliżeniu na terenie obecnej Rumunii, mieli swoje siedziby Geto-Dakowie. Według Constantina Predy tzw. monety geto-dackie, w głównej mierze wzorowane na tetradrachmach Filipa II, wybijane były w ramach dwóch faz mennicznych: fazy pierwszej, starszej, obejmującej okres od ok. 250 do ok. 150 r. przed Chr. i następującej po niej fazy drugiej trwającej do ok. 70 r. przed Chr. Nie jest do końca jasne, które typy monet geto-dackich należy przypisywać poszczególnym plemionom geto-dackim (dackim). Co więcej, niektóre emisje, zwłaszcza z pierwszej fazy, mogły być wybijane przez Celtów, przez mieszane grupy dacko-celtyckie, jak również przez germańskich (lub germańsko-celtyckich) Bastarnów z obecnej Mołdawii i Besarabii⁴⁸. Monety geto-dackie, zarówno z pierwszej, jak i z drugiej fazy mennicznej, są znajdowane nie tylko na terenach zajmowanych przez Celtów bezpośrednio na południe od Karpat i Sudetów⁴⁹, ale również sporadycznie na północ od tych dwóch łańcuchów górskich, na terenie Polski⁵⁰, szczególnie jej części południowo-wschodniej, oraz na obszarze zachodniej Ukrainy⁵¹. Wraz z końcem drugiej fazy mennicznej Geto-Dakowie (Dakowie) rozpoczęli na dużą skalę produkcję naśladownictwa i kopii rzymskich denarów republikańskich⁵², które wraz z oficjalnymi emisjami denarów republikańskich obiegały w dużej liczbie na terenie Dacji aż do podboju rzymskiego na początku II w. po Chr.⁵³ Jak dotąd wysuniętą najdalej na północ z odnotowanych domniemych mennic denarów naśladowczych jest Mala Kopanya na ukraińskim Zakarpaciu. Tamtejszy kompleks osadniczy datowany do I w. po Chr., obejmujący m.in. ufortyfikowane osiedle, zajmowany był prawdopodobnie przez mieszana ludność dacko-celtycką⁵⁴.

⁴⁵ Ibidem, pp. 8–23.

⁴⁶ Ibidem, pp. 13–14.

⁴⁷ Ibidem, p. 9.

⁴⁸ Preda 1973, pp. 49–344.

⁴⁹ Kolníková 1982, pp. 13–29; Militký 2015a, pp. 147–148.

⁵⁰ Mikołajczyk 1982, pp. 12–25; Florkiewicz 2009, pp. 104–118.

⁵¹ Mikołajczyk 1984, pp. 49–64.

⁵² Mikołajczyk 1982, p. 11; Lockyear 2008, pp. 155–172.

⁵³ This is demonstrated by the composition of a denarii hoard from present-day Romania; cf. Moisił, Depeyrot 2003, pp. 148–250.

⁵⁴ Myzgin 2017a, pp. 23–25, 40–41.

⁴⁴ Kolníková 2013, s. 8.

⁴⁵ Ibidem, s. 8–23.

⁴⁶ Ibidem, s. 13–14.

⁴⁷ Ibidem, s. 9.

⁴⁸ Preda 1973, s. 49–344.

⁴⁹ Kolníková 1982, s. 13–29; Militký 2015a, s. 147–148.

⁵⁰ Mikołajczyk 1982, s. 12–25; Florkiewicz 2009, s. 104–118.

⁵¹ Mikołajczyk 1984, s. 49–64.

⁵² Mikołajczyk 1982, s. 11; Lockyear 2008, s. 155–172.

⁵³ Jednoznacznie wskazuje na to skład skarbów denarów z terenu współczesnej Rumunii; por. Moisił, Depeyrot 2003, s. 148–250.

⁵⁴ Myzgin 2017a, s. 23–25, 40–41.

The first coins imported from the Mediterranean world to enter the territory of Barbaricum in larger numbers were the coins of the Roman Republic. We have to note at once that this does not apply to Republican bronzes or silver coins other than the denarii. These are infrequent in the coinage pool from Central Europe,⁵⁵ and not noted at all in the pool from Northern and Eastern Europe. On the other hand, denarii issued from the late 3rd century BC until the end of the Republic form a sizeable assemblage in the pool of coinage from the Middle Danube region, present-day Germany, Denmark, southern and central Poland, western Belarus and western Ukraine.⁵⁶ In the region more to the north and to the east, Republican denarii are also recorded in finds, but only very rarely. In Central Europe, Republican denarii have been unearthed on the site of Celtic oppida, open settlements and in burials. The archaeological contexts in which the Republican denarii have been recorded suggest that they were in use on a wide scale at least until the middle of the 2nd century AD. However, most of them come from stray finds devoid of archaeological context. The number of denarii hoards recovered in our study area is not particularly large, although some of them are quite impressive, as for instance the Nowa Wieś Głubczycka hoard found in Silesia in Poland comprising c. one thousand Republican and Augustan denarii. A frequent phenomenon is the co-occurrence in hoards, in different proportions, of Republican denarii with denarii (and even, antoniniani) from different periods of the Empire. These hoards included denarii of Julio-Claudian emperors as well as later issues, of the 1st, 2nd and 3rd centuries.⁵⁷ As for imitations of Roman Republican denarii, these have come to light in Central Europe and in Ukraine as stray finds and in hoards, typically next to denarii of official issue. Imitations, most likely Dacian, have been found in present-day Ukraine, Poland and Slovakia.⁵⁸ Imitative denarii attributed to the Celtic Eravisci⁵⁹ settling Pannonia, in present-day Hungary, have been more recently found outside the Middle Danube region in hoards from Bohemia⁶⁰ and Lesser Poland,⁶¹ and possibly

Pierwszymi monetami importowanymi ze świata śródziemnomorskiego, które napłynęły na teren Barbaricum na większą skalę, są pieniądze Republiki Rzymskiej. Od razu należy zaznaczyć, że nie dotyczy to monet srebrnych innych niż denary i brązów republikańskich, które nieczęsto trafiają się w Europie Środkowej⁵⁵, a w Europie Północnej i Wschodniej nie występują w ogóle. Za to denary emitowane od końca III w. przed Chr. do schyłku Republiki stanowią całkiem liczną grupę wśród znalezisk odnotowanych w regionie Środkowego Dunaju, na terenie obecnych Niemiec, Danii, południowej i centralnej Polski oraz zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy⁵⁶. Na terenach położonych dalej na północ i dalej na wschód denary z okresu Republiki bywają odnotowywane w znaleziskach, ale bardzo rzadko. Denary republikańskie na obszarze Europy Środkowej odkrywane są na terenie oppidów celtyckich, na terenie osad i w grobach. Konteksty archeologiczne, w których są rejestrowane tego typu monety, wskazują, że denary z okresu Republiki były użytkowane na szeroką skalę co najmniej do połowy II w. po Chr. Więszkość odkryć to jednak tzw. znaleziska luźne, bez kontekstu archeologicznego. Skarby tych monet odkryte na interesującym nas obszarze nie są szczególnie liczne, choć niektóre z nich są bardzo okazałe, jak np. depozyt z Nowej Wsi Głubczyckiej na polskim Śląsku liczący ok. tysiąca denarów Republiki i cesarza Augusta. Częstym zjawiskiem jest współwystępowanie w skarbach, w różnych proporcjach, denarów republikańskich z denarami (a nawet antoninianami) datowanymi na różne zakresy chronologiczne okresu Cesarstwa. W skarbach takich odnotowano denary cesarzy z dynastii julijsko-klaudyjskiej oraz późniejsze monety I-, II- i III-wieczne⁵⁷. Jeśli natomiast chodzi o naśladownictwa rzymskich denarów republikańskich, są one odkrywane w Europie Środkowej i na Ukrainie jako znaleziska pojedyncze i w skarbach, zazwyczaj łącznie z denarami z oficjalnych emisji. Naśladownictwa prawdopodobnie dackiej proweniencji znajdowane są na terenie obecnej Ukrainy, Polski i Słowacji⁵⁸. Natomiast denary naśladowcze przypisywane celtyckiemu plemieniu Erawisków⁵⁹, zamieszkującemu Panonię w granicach obecnych Węgier, poza regionem Środkowego Dunaju odnotowano ostatnio w skarbach z terenu Czech⁶⁰

⁵⁵ See Dymowski 2016, pp. 61–72.

⁵⁶ Horsnæs 2010b, pp. 121–123; Dymowski 2016, p. 84; Myzgin 2017a, pp. 20–32.

⁵⁷ See Dymowski 2016, pp. 73–124, with a fuller list of reference literature.

⁵⁸ Dymowski 2016, pp. 73–82; 112; Myzgin 2017a, pp. 33–37.

⁵⁹ Biró-Say 1980, pp. 339–341; Crawford 1985, p. 236.

⁶⁰ Unpublished material presented by Dr. Jiří Militký in his paper *Ražby kmene Eravisků – nejmladší horizont výskytu keltských mincí v Čechách* at the conference Numismatica Centroeuropaea II. Středoevropské Numismatické Dny, 22–25 May, 2017 in Brno.

⁶¹ Dulęba, Wysocki 2017, pp. 51–66.

⁵⁵ Zob. Dymowski 2016, s. 61–72.

⁵⁶ Horsnæs 2010b, s. 121–123; Dymowski 2016, s. 84; Myzgin 2017a, s. 20–32.

⁵⁷ Zob. Dymowski 2016, s. 73–124, tam odniesienia do dalszej literatury.

⁵⁸ Ibidem, s. 73–82, 112; Myzgin 2017a, s. 33–37.

⁵⁹ Biró-Say 1980, s. 339–341; Crawford 1985, s. 236.

⁶⁰ Niepublikowany materiał zaprezentowany przez dra Jiříego Militkého jako referat pt. *Ražby kmene Eravisků – nejmladší horizont výskytu keltských mincí v Čechách* na konferencji

have been surfacing in western Ukraine.⁶² The Republican denarii and their imitations are the first coins which may be said to have been widely used within Barbaricum. Their finds are quite numerous, and with a fairly even distribution across a relatively broad area. Admittedly, the geographical range of the Republican denarii finds overlaps for the most part with the distribution range of Celtic coins but the latter are quite frequent only in areas of physical presence of Celtic peoples whereas in the more northerly and easterly areas they are much more rare.

Later than the Republican issues, Pre-Neronian denarii of the Imperial period make up only a small fraction in the pool of finds from Barbaricum. Mostly, these are the coins of Augustus and their imitations, their larger number recorded probably only in present-day Netherlands and Germany. In contrast, later denarii (late Nero to early Septimius Severus), are definitely the largest category of ancient coins found in Barbaricum. Given the sheer number of coins brought in, and the size of the territory across which they spread, this was a phenomenon on a scale never observed in our study area before or afterwards. Specifying the time and causes of the influx to Barbaricum of a great number of denarii of the 1st and 2nd century is a central issue that has been addressed for some time now by researchers with interest in ancient coin finds from Europe.⁶³ Without going into greater detail, the view which prevails at present is that this coinage entered our area *en masse* for political reasons (e.g. as subsidies from the imperial treasury, tribute, plunder, ransom), during the 2nd century, although some researchers have suggested the possibility of a large-scale influx datable to the 3rd century or a little later. The denarii of the 1st and 2nd century (and the rare eastern drachms identified with Roman provincial mints mixed with them and corresponding to them in their value) are common finds everywhere in Barbaricum (see Fig. 1), barring some rare exception, as e.g. the Kaliningrad Oblast mentioned earlier. They evidently dominate the pool of ancient coin finds from present-day Poland (see Fig. 2), western Belarus, Ukraine, south-western Russia, Moldova, the Baltic islands and southern Scandinavia. Furthermore, many of these coins are known from finds made in present-day Hungary, Slovakia and Germany,

i Małopolski⁶¹, a być może występują również na zachodniej Ukrainie⁶². Denary republikańskie i ich naśladownictwa są pierwszymi monetami, o których możemy powiedzieć, że były szeroko użytkowane na terenie Barbaricum. Znaleźiska są całkiem liczne i dość równomiernie rozproszone po całym, stosunkowo dużym obszarze ich występowania. Co prawda zakres terytorialny występowania denarów republikańskich pokrywa się w znacznej mierze z zakresem terytorialnym występowania monet celtyckich, jednak te ostatnie są dość częste jedynie na obszarach związanych z fizyczną obecnością Celtów, natomiast na innych terenach, położonych bardziej na północ i na wschód, są dużo rzadsze.

Nieco późniejsze niż republikańskie, przedneroniańskie denary z okresu Cesarstwa występują na terenie Barbaricum niezbyt licznie. Najczęściej są to monety z okresu panowania Augusta i ich naśladownictwa, na większą skalę odkrywane chyba jedynie na terenie obecnej Holandii i Niemiec. Natomiast denary młodsze, datowane od późnych lat panowania Nerona do wczesnych rządów Septymiusza Sewera, to bezsprzecznie najliczniejsza kategoria monet antycznych znajdujących na obszarze Barbaricum. Pod względem liczby monet, które napłynęły, i wielkości terytorium, na jakim się one rozprzestrzeniły, było to zjawisko o skali niespotykanej wcześniej i długo potem dla interesującego nas obszaru. Określenie czasu i przyczyn napływu do Barbaricum wielkiej liczby denarów z I–II w. jest jedną z podstawowych kwestii, jakie od dłuższego czasu starają się rozstrzygnąć badacze zajmujący się znaleziskami monet antycznych w Europie⁶³. Nie wchodząc w szczegóły, obecnie przeważa pogląd, że pieniądz ten napłynął w swojej masie z przyczyn politycznych (np. jako subsydia z kasy cesarskiej, trybuty, łupy, okup za wykup jeńców) w II w., choć niektórzy badacze wskazują na możliwy, wielkoskalowy napływ datowany do połowy III w. lub niewiele później. Denary z I–II w. (oraz przemieszane z nimi i odpowiadające im wartością bardzo nieliczne drachmy wschodnie zaliczane do rzymskiego mennictwa prowincjonalnego) występują powszechnie na całym obszarze Barbaricum (zob. ryc. 1), poza nielicznymi wyjątkami, jak np. wspomniany już wyżej teren Obwodu Kaliningradzkiego. Bardzo wyraźnie dominują w znaleziskach monet antycznych z terenu obecnej

⁶² Myzgin 2017a, pp. 37–39.

⁶³ See e.g. Bolin 1926, pp. 128–140; Kunisz 1965, pp. 164–171; Kropotkin 1967, pp. 79–81; Wielowiejski 1970, pp. 119–146; Lind 1988, pp. 205–208; Berger 1992, pp. 157–159; Skaare 1992, pp. 26–27; Bursche 1994, pp. 472–475; Lucchelli 1998, pp. 146–162; Wolters 1999, p. 388; Erdrich 2001, pp. 127–128; Horsnæs 2013, pp. 78–79; Dymowski, Myzgin 2014, pp. 48–56.

Numismatica Centroeuroepaea II. Středoevropské Numismatické Dny, która odbyła się w dniach 22–25.05.2017 r. w Brnie.

⁶¹ Dulęba, Wysocki 2017, s. 51–66.

⁶² Myzgin 2017a, s. 37–39.

⁶³ Zob. np. Bolin 1926, s. 128–140; Kunisz 1965, s. 164–171; Kropotkin 1967, s. 79–81; Wielowiejski 1970, s. 119–146; Lind 1988, s. 205–208; Berger 1992, s. 157–159; Skaare 1992, s. 26–27; Bursche 1994, s. 472–475; Lucchelli 1998, s. 146–162; Wolters 1999, s. 388; Erdrich 2001, s. 127–128; Horsnæs 2013, s. 78–79; Dymowski, Myzgin 2014, s. 48–56.

particularly its north-western region. Denarii have been unearthed in prehistoric settlements, from graves, but are also known from bog finds and from hoards. Many of the latter have contained several thousand of these denarii, or even more. To illustrate the scale of this phenomenon we can invoke some selected finds from Lesser Poland: two hoards from Nietulisko Małe totalling over four thousand denarii,⁶⁴ and more than a hundred denarii produced by archaeological fieldwork on the site of the Przeworsk culture settlement at Jakuszowice.⁶⁵

The size of the denarii pool from Barbaricum is sufficiently large for a sounder statistical study including a comparative analysis of coin assemblages for example of similarities and differences in the chronological pattern of individual coin hoards and the assemblage of coins from other finds as recorded in individual regions. It has been demonstrated that most of the hoards from the territory of Barbaricum may be assigned to several types (or a dozen-odd subtypes) of chronological profiles marked by comparatively stable ratio of coin subsets representing the issues of individual rulers.⁶⁶ Moreover, it is also possible to compare the chronological pattern of denarii assemblages from finds other than hoards recorded in individual regions and with the chronological pattern of the hoards as well.⁶⁷ The chronological profiles of coin hoards and coins from other finds in individual regions of Barbaricum are sufficiently characteristic in the case of the sufficiently large assemblage of 1st- and 2nd-century denarii with an unknown provenance to assign them hypothetically, with a measure of probability, to finds from a particular region, unfortunately all too often quite extensive in area.

The comparison of coin hoard composition with the composition of coins from other finds confirmed the validity of Aleksander Bursche's observations about the superior quality of coins in hoards and consequently, their greater homogeneity.⁶⁸ As a rule hoards do not include subaeratus coins (with a copper alloy core plated with silver or metal imitating silver), and virtually no pierced coins. On the other hand, in the pool of finds from Central and Eastern Europe, a significant proportion of coins not associated with hoards are

Polski (zob. ryc. 2), zachodniej Białorusi, Ukrainy, południowo-zachodniej Rosji, Mołdawii, wysp bałtyckich i południowej Skandynawii. Są również bardzo często znajdowane na terenie obecnych Węgier, Słowacji i Niemiec, szczególnie w północno-zachodniej części tego kraju. Denary odkrywane są na terenie osad pradziejowych, w grobach, w znaleziskach bagiennych i w skarbach. Te ostatnie zawierają niejednokrotnie po kilka tysięcy sztuk, a nawet więcej. Dla zobrazowania skali zjawiska można przywołać wybrane znaleziska z Małopolski: dwa skarby z Nietuliska Małego liczące łącznie ponad cztery tysiące denarów⁶⁴ oraz ponad sto denarów odkrytych w trakcie badań archeologicznych na terenie osady kultury przeworskiej w Jakuszowicach⁶⁵.

Wielka liczba denarów znajdujących na terenie Barbaricum pozwala na przeprowadzenie miarodajnych badań statystycznych obejmujących porównania zespołów monet, m.in. pod kątem podobieństw lub różnic w strukturze chronologicznej poszczególnych skarbow lub zespołów monet ze znalezisk o innym charakterze z konkretnych regionów. Wykazano, że większość skarbow z terenu Barbaricum można przypisać do kilku typów (lub kilkunastu podtypów) profili chronologicznych charakteryzujących się względnie stałymi proporcjami pomiędzy podzespołami monet z emisji poszczególnych władców⁶⁶. Co więcej, zespoły denarów znalezione poza skarbami w poszczególnych regionach również można porównywać pod względem struktury chronologicznej – między sobą i ze skarbami⁶⁷. Profile chronologiczne dla skarbow i dla znalezisk dokonanych poza skarbami w poszczególnych regionach Barbaricum są na tyle charakterystyczne, że w przypadku wystarczająco licznego zespołu denarów z I–II w. o nieznanym proveniencji, można pokusić się o jego hipotetyczne przyporządkowanie, z pewną dozą prawdopodobieństwa, do odkryć z konkretnego obszaru, niestety niejednokrotnie bardzo dużego pod względem powierzchni.

Porównując skład skarbow i zespołów monet ze znalezisk dokonanych poza skarbami, aktualne pozostają obserwacje Aleksandra Burschego wskazujące na lepszą jakość monet w skarbach i wynikającą z tego ich większą homogeniczność⁶⁸. Co do zasady, w skarbach nie występują subaeraty (monety ze stopu miedzi pokryte powłoką srebrną lub imitującą srebro) i bardzo rzadko trafiają się monety z otworami. Natomiast bazując na materiale z Europy Środkowej i Wschodniej, można

⁶⁴ Mitkova-Szubert 1989, pp. 11–66.

⁶⁵ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, pp. 101–130.

⁶⁶ Bursche 1994, pp. 471–485; Dymowski, Myzgin 2014, pp. 46–69; cf. Reece 2003a, pp. 283–288; Reece 2013b, pp. 295–304.

⁶⁷ Dymowski 2013, pp. 96–121; Horsnæs 2013, pp. 73–81.

⁶⁸ Bursche 2004, p. 200.

⁶⁴ Mitkova-Szubert 1989, s. 11–66.

⁶⁵ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 101–130.

⁶⁶ Bursche 1994, s. 471–485; Dymowski, Myzgin 2014, s. 46–69; por. Reece 2003a, s. 283–288; Reece 2013b, s. 295–304.

⁶⁷ Dymowski 2013, s. 96–121; Horsnæs 2013, s. 73–81.

⁶⁸ Bursche 2004, s. 200.